

KULLABYGD

KULLENS
HEMBYGDs:
FÖRENINGs
ÅRSSKRIFT
1928

KULLENS HEMBYGGDSFÖRENINGENS ÅRSSKRIFT 1928

Redaktionsutskott:
Olof S. Eriksson · Edvin Nilsson
Sigurd Petersson

Eftertryck förbjudes

ENGELHOLM 1928

A.-B. Engelholms Tidnings Boktryckeri

STYRELSEN för Kullens hembygdsförening tillsatte vid början av år 1927 ett redaktionsutskott med uppgift att insamla material för en blivande årsskrift. På grund av föreningens svaga ekonomi var det föga utsikt, att en dylik skrift skulle kunna bli tryckt inom den närmaste tiden.

Mot slutet av året träffades emellertid med redaktionen för Högnäs Tidning en överenskommelse, varigenom kostnadsfrågan fick sin lösning.

Skriften kostar kr. 1:50 och kan erhållas i bokhandeln samt hos styrelsens ledamöter och hos ortsombuden.

Föreningens medlemmar få skriften gratis, då årsavgiften för 1928, kr. 1:—, blivit erlagd.

»**T**ILL LIVETS BÄSTA rikedomar hör det förvisso, att det vi se och förnimma på vår väg har något att berätta för oss, därför att vi kunna sätta det i samband med vad vi läst och lärt.»

Det allra värdefullaste gömmer dock *hembygdens* natur- och människovärld. Vår tid utmärker sig för stor livaktighet på hembygds-vårdens och hembygdsforskningens område. Flera riksföreningar, som tjäna detta syfte, finnas, såsom »Svenska naturskyddsföreningen», bildad 1909, »Samfundet för hembygdsvård», bildad 1916, »Svenska fornminnesföreningen», »Föreningen för svensk kulturhistoria» o. s. v.

Speciellt skånebetonade äro »Skånes naturskyddsförening» med centrum i Lund och »Skånska folkminnesföreningen» med hemvist i Tomelilla.

Sammanslutningar med liknande syfte men med mindre verksamhetsområden äro »Aktiebolaget Kullabergs natur», som bildades 1914 i samförstånd med Skånes naturskyddsförening, samt »Kullens hembygdsförening», som bildades i Höganäs den 13 juni 1926 i samband med en av Höganäs fabriks- och hantverksförenings museinämnd anordnad bygdefest.

»Kullabergs natur» satte som sin uppgift att för all framtid be-
reda skydd åt Kullaberg, så att icke människor genom ett ovarsamt ingrepp på ett eller annat sätt skulle förstöra berget och dess stora slagna natur och oförlikneliga skönhet. Bergets ägare, baron N. Gyllenstierna å Krapperup, hade nämligen vid den tiden utbudit berget eller åtminstone en del därav till försäljning, och ryktet förmålde, att det fanns planer på att göra berget till ett stenbrott. Då inledde några naturskyddsvänner, godsägaren John Olsson, Balderup, professor Hans Wallengren, Lund, rektor L. M. Neuman, Ystad, m. fl. underhandlingar med baron Gyllenstierna, och äganderätten till den ur naturskyddssynpunkt betydelsefullaste delen av Kullaberg övergick omsider till det för ändamålet bildade aktiebolaget. Det har varit tanke på att Kullaberg skulle övergå i statens ägo och reserveras som Skånes andra nationalpark. Dalby Söderhages nationalpark är, som bekant, Skånes första.

*

*

*

Kullens hembygdsförenings syftemål anges i föreningens stadgar sålunda: »Föreningen har till uppgift att främja hembygdsvärden inom Kullabygden och vill i detta syfte verka för att bevara natur- och kulturminnen av värde, att öka kunskapen om och kärleken till hembygden samt att understödja Höganäs museum.»

Styrelsen består av följande medlemmar: Ordförande: Skeppsredare Carl Norrthon, Höganäs; Vice ordf.: Godsägare John Olsson, Balderup; Kassa-förvaltare: Tekniker Johan Roslund, Höganäs; Sekreterare: Folkskollärare Olof S. Eriksson, Höganäs.

Övriga ledamöter: Fru Astrid Sieurin och Folkskollärare Sigurd Petersson, Höganäs; Lantbrukare Chr. Nilsson, Brunnby; Folkskollärare Mart. Hedelin och Lantbrukare Arvid Andersson, Farhult; Lantbrukare Gillis Olsson och Folkskollärarinnan Fröken Hildegard Wallin, Jonstorp; Sjökapten Oskar Lamberg och Fyrmästare Alb. Lindblom, Viken; Fröken Kerstin Persson och Rektor Edvin Nilsson, Väsby.

Arbetsutskott: ordföranden, sekreteraren och kassaförvaltaren.

Redaktionsutskott: sekreteraren samt hrr Sigurd Petersson och Edvin Nilsson.

Enligt föreningens protokoll ha bl. a. följande ärenden behandlats: åtgärd i syfte att vinna naturskydd för sanddynerna norr om Viken och martallsområdet i skogen vid Strandbaden; angående samarbete med styrelserna för ortens föreläsningsföreningar för att få till stånd en och annan föreläsning, som berör hembygden och hembygdsvärden; angående stabbamöllan i Gödstorp, den forna offerkällan vid Brunnby-Bräcke, »Gördsens källa», ortens domarringar, föreläsningar om den s. k. »Höganäsyxan», föreningens medverkan vid utställningen i Höganäs den 5—15 juli 1928 o. s. v.

Det må i detta sammanhang erinras om att föreningens naturskyddande verksamhet har stöd av gällande lag om naturminnesmärkens skyddande. Länsstyrelsen kan nämligen efter framställning därom av förening eller enskild person fridlysa naturminnesmärken, som anses förtjäna detta. Vanligen sker en dylik fridlysning efter vetenskapsakademiens hörande. 1919 fridlystes sålunda ett moränområde vid Eslöv. Vidare har skydd påbjudits för naturen å Hallands Väderö, för fågellivet å Måkläppen, för två hagtornsträd i Rängs socken och en idegran i Risebergagårdens trädgård o. s. v.

Kullens hembygdsförening har icke hunnit med mycket mera än att börja sin verksamhet, och »man bör ej prisa dag, förrän sol är bärjad». Ett kan dock redan nu med visshet sägas, och det är: Kullens hembygdsförening är ett yttre bevis för kullabornas intresse för sin vackra och rika hembygd.

Sekreteraren.

NILS MÅNSSON MANDELGREN föddes i Ingelstråde den 17 juli 1813. Fadern var lantbrukaren och skomakaren Måns Svensson, modern hette Kerstin Jönsdotter. Redan då Nils var liten, dog fadern, efterlämnande änka och tre barn. Modern gifte efter några år om sig, men ej långt därefter dog även hon, och Nils var alltså både faders- och moderlös. Möjligen ha dessa förhållanden bidragit till att skapa den självständighet, den vana att alltid lita främst på sin egen kraft, vilken blev ett så utmärkande karaktärsdrag hos honom.

Redan tidigt visade sig hos M. de anlag för ritning och målning, vilka skulle länka hans liv in på den märkliga bana, som blev hans. Otaliga voro de dörrar, kistlock och skåp, som han med sin pensel dekorerade. Hans mönster voro liknande målningar, utförda av andra enkla allmogemålare. Någon handledning i sin älsklingsysselsättning fick han ej förrän vid 18 års ålder. Vid denna tid vistades i Höganäs en ung tysk porträttmålare, som hette Berger. Denne fann M:s alster vittna om talang och lämnade honom under en kortare tid undervisning. Genom Bergers bemedling blev M. föreställd för excellensen J. G. de la Gardie, då bosatt på Kulla Gunnarstorp. Denne fattade intresse för den unge målaren, och sände ett urval av hans teckningar till direktören för konstakademien i Stockholm med begäran om ett uttalande. Provet utföll gynnsamt, och vid tjugo års ålder blev Mandelgren, som han nu kallade sig, år 1833 antagen till elev vid akademien.

Här vistades han i fem år. Han fick bo gratis i excellensens hus, sitt uppehälle för övrigt skaffade han sig genom att tjänstgöra som ritlärare, bl. a. i Palmgrenska skolan. Vid sidan av sina konststudier bevestade han även professor Retzius föreläsningar i anatomi samt lärde sig att litografera, en färdighet, som sedermera skulle bli honom till mycken nytta.

År 1838 lämnade M. Stockholm för att anträda en länge efterlängtd utlandsresa. Till en början kom han ej längre än till Köpenhamn, där han tillbringade hela fyra år. Under denna tid idkade han trägnastudier vid Köpenhamns konstakademi. Två av

hans lärare här blevo av synnerlig betydelse för hans utveckling, nämligen konferensrådet Thomsen och professor Höyen. Den förre kom honom att med levande intresse fördjupa sig i studiet av de nordiska ländernas historia, den senare föreläste i konsthistoria och fick i M. en övermåttan flitig och kunskapsstörstande lärjunge. Sitt dagliga bröd tjänade M. genom att utföra litografering, dessutom lärde han i Köpenhamn ännu ett hantverk, nämligen att restaurera gamla tavlor.

Från Köpenhamn fortsatte han omsider sin avbrutna utlandsresa. Pengar hade han inga, någon kunskap om språken i de länder, han skulle genomvandra, hade han ej heller. Det förra bekymrade honom föga, ty i konsten att svälta hade han mångårig övning, bristen på språkkunskaper var han mera rädd för. Allt gick emellertid väl; med ränsel på ryggen och stav i hand genomvandrade han Tyskland, Belgien och Frankrike och julen 1842 finna vi honom vid målet för alla unga konstnärers längtan, den eviga staden Rom. Med förkärlek uppsökte han under sin vandring museistäder; hans plan var nämligen att genom tavelrestaureringar för tjäna medel till sitt uppehälle.

Julen 1845 var M. åter i Stockholm. Vid denna tid pågick där en ivrig tidningspolemik angående nybyggnad åt nationalmuseum, och M. lyckades genast rikta den konstintresserade allmänhetens blickar på sig genom att i Aftonbladet publicera ett av honom uppgjort förslag till en sådan nybyggnad. Året därpå var han redan färdig att tillsammans med ornamentsbildhuggaren Ahlborn och snickaren Berlien inrätta en skola, avsedd att bibringa hantverkslärningar färdighet i teckning och andra ämnesgrenar av betydelse för deras yrken, alltså en föregångare till vår tids lärlingsskolor. Skolan mottogs med välvilja av konstakademien, men betraktades med misstroende av huvudstadens hantverksmästare. För att höja intresset för skolan samt för handaslöjder i allmänhet stiftades år 1844 huvudsakligen tack vare M:s åtgärder, »Svenska slöjdföreningen», som ännu i dag äger bestånd. Till denna förening överlämnade han sin skola, vilken sedermera utvecklats till det stora läroverk, som nu bär namnet Tekniska skolan. M. är vidare den som framför andra har förtjänsten av att »Konstnärsgillet» stiftades. Då denna hans skapelse av brist på intresse från medlemmarnas sida höll på att dö, stiftade han år 1847 den med Gillet förbundna institutionen »Artisternas och litteratörernas pensionsförening», som ännu fortvarar och äger betydande fonder. — Under sin vistelse i Stockholm livnärde sig M. med tavelrestaureringar. Bland annat iståndsätte han plafondmålningar å slottet samt tavlor i nationalmuseum. Ett par år undervisade han i perspektivlära vid konstakademien.

År 1846 vidtog ett nytt skede av Mandelgrens liv. Han började då genomströva Sverige för att avteckna fornminnen, i synner-

het gamla målningar i medeltida kyrkor. Att sådant »skräp» var värt att rädda undan förgängelse och vanvård hade han lärt av professor Höyen i Köpenhamn. I Sverige förstodo mycket få att uppskatta hans banbrytande verksamhet. Emellertid erhöill han av staten ett litet anslag av 300 kronor att utgå årligen under fem år som bidrag till kostnaderna för hans konsthistoriska studier. Dessa fem år tillbringade M. till större delen på resor och vandringar. Få torde de gamla svenska kyrkor vara, som han ej då besökte. Hans samlingar av reproduktioner tillväxte årligen. Det var hans hopp att efter de fem årens slut kunna utgiva dem i tryck med understöd från regeringen. Därav vart emellertid intet, ty mellan honom och riksantikvarien uppstod en tidvis mycket bitter strid om äganderätten till de av honom utförda teckningarna. Då M. ej ville erkänna statens äganderätt till dem, avstyrkte riksantikvarien vidare statsunderstöd till hans resor, och regeringen beviljade heller intet nytt sådant.

Sina planer att få sitt tillärnade planschverk utgivet uppgav M. emellertid ingalunda. Han visste, att det hos rika personer i England fanns intresse för studier av den art, som han bedrev, och i hopp om att komma i åtnjutande av privat understöd beslöt han sig för att ånyo fara utrikes. Även denna gång kom han att vistas en längre tid i Köpenhamn. Där sammanträffade han åter med Höyen, som uppmuntrade honom att icke låta motgångarna hindra sig att fortsätta på den inslagna vägen. Genom Höyens bemedling fick han i uppdrag att restaurera takmålningarna i Bjerresjö kyrka i Skåne. Även i flera andra skånska kyrkor iståndsätte han gamla målningar. Under sin vistelse i vår provins kom han i förbindelse med flera medlemmar av den rika skånska adeln, och en del av dessa, tillhörande släkterna de la Gardie, Posse och Ramel blevo intresserade för hans arbete, och med deras ekonomiska stöd kunde han omsider påbörja sin planerade utlandsresa. Till England kom han dock aldrig; det blev i stället i Paris han skulle komma att tillbringa de närmaste åren. Här möttes han med intresse av ett antal framstående fransmän, bland dem presidenten Thiers. Med ekonomien var det dock fortfarande knappt, och M. fann snart, att det skulle bli omöjligt att uppdriva den jämförelsevis stora

NILS MÅNSSON MANDELGREN

ämnesgrenar, som skulle ha varit honom till så stor hjälp i hans arbete, samt att han alltintill sitt femtionde år fick arbeta under ständiga bekymmer för sitt knappa dagliga bröd.

Sina sista år tillbringade Mandelgren i Stockholm. Ett sjukdomsfall tvingade honom att söka vård på diakonissanstalten Ersta, och då han omsider tillfrisknade, beslöt han att stanna kvar där som livstidspensionär. På Ersta slutade han också sitt märkliga liv, den 1 april 1899.

Mandelgren beskrives som en man med reslig gestalt och ett imponerande yttre, huvudet högre än de flesta även i kroppsligt hänseende. »Vår broder Apollo di Belvedere» kallar en samtida konstnär honom. En annan konstnärsbroder skriver om honom på hans 80-årsdag följande:

»Nils Månsson Mandelgren är en stridsman, en av gammal nordisk vikingasläkt, som aldrig fruktat, aldrig ryggat. Med bekymren kämpade han i många år, med nöden även, men ej ens den bleka hungern har skrämt honom, lika litet som han någonsin bävat för människors ogunst eller känt sig modfälld av deras tröghet.»

Sigurd Petersson.

EXCELLENSEN, GREVE ERIC RUUTH OCH BILDHUGGAREN EDV. FERD. RING

DEN 18 JULI 1861 ägde stora högtidligheter rum i Höganäs. Omkring 3,000 människor voro samlade omkring den staty, som ännu i dag pryder planteringen vid kyrkan. Höganäs är lycklig nog att i denna staty besitta ett konstverk, som i sig förenar minnet av tvenne män, som var och en för sig intager en framstående plats i Höganäs historia.

Statyn är tillverkad i Höganäs och modellerad av den danske skulptören Edvard Ferdinand Ring, som var verksam i Höganäsbolagets tjänst åren 1859—1865. Bilden, som i detta konstverk träder oss till mötes, föreställer excellensen greve Eric Ruuth, Höganäsbolagets grundläggare.

Ruuth och Ring voro två väsentligt olika personligheter. Ruuth var personifikationen av en svensk aristokrat från gustavianska tiden och därjämte en erkänd förmåga på finansens och industriens område. Lärd, begåvad och inflytelserik tillhörde han landets tongivande högsta kretsar.

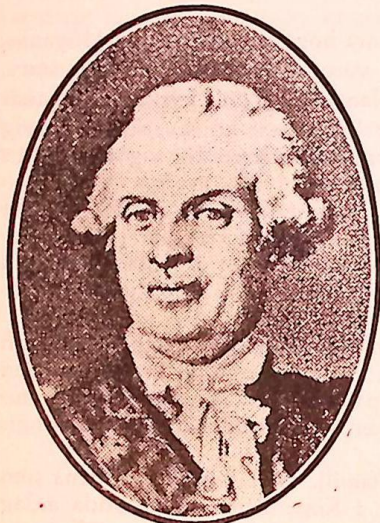
Ring var av dansk hantverkarefamilj. Han började sin bana som lärling i en bildhuggareverkstad i Köpenhamn. Medfödda anlag och stor arbetsförmåga förde honom upp till en hög ställning i konstens rike. Han vann erkännande ej blott i sitt eget land, Danmark, utan förärades även av Sveriges konung Karl XV det för konstnärliga förtjänster särskilt instiftade hederstecknet »Litteris et Artibus». Han är den ende Höganäsbo, före och efter honom, som erhållit denna utmärkelse.

De båda männen ha dock ett gemensamt: att ha varit banbrytare och föregångsmän å hantverkets område i Höganäs. Av denna anledning är det på sin plats, att de i denna uppsats ägnas några minnets ord.

Greve Eric Ruuth torde ensam få tillskrivas äran av att stenkolsbrytningen i Höganäs kom i gång i en skala, som medförde uppkomsten av Höganäs gruvsamhälle. Utan hans oavbrutna och kraftfulla strävande hade troligen ej Stenkolsverket funnits till. Han offrade däråt sina bästa år, sin förmögenhet, ofta sitt lugn, utan att rygga tillbaka för hopade svårigheter. Han föddes den 24 okt.

1746. Hans far var viceamiral Gustaf Ruuth och modern, som var dotter till överamiral Siöblad, medförde i gifftet en ansenlig förmögenhet. En stor del av denna nedlades av Ruuth på verksamheten i Höganäs. Eric Ruuth upphöjdes i grevligt stånd 1792 och är stamfadern till den ännu existerande grevliga ätten Ruuth.

Här är ej meningen att skildra greve Ruuths skiftande och mångsidiga politiska bana eller att lämna en detaljerad framställning av de olikartade och grannliga uppdrag, som av konung Gustaf III anförtröddes honom. Före fyllda 50 år genomlöpte han skalan från sjöman, gardesofficer, hovman, statssekreterare för finans-

GREVE ERIC RUUTH

ärenden, president i statskontoret och kommerskollegium, ledamot och ordförande i en mängd kommittéer, medlem av regeringen under Gustaf III:s ryska krig och utländska resor — till lantmarskalk och guvernör i Pommern. Dock var denna mångfaldiga sysselsättning icke tillfyllest för hans verksamhetslust. Även åt jordbruket och industrien ägnade han sig med förkärlek. Särskilt intresserade han sig för vården av sina skånska gods, varav må nämnas det för honom mycket kära Marsvinsholm.

Han tog livligt del i den tidens skarpa partistrider och tillhörde det Gustavianska partiet, men slöt sig efter Gustaf III:s död till de nya maktägande, där han

dock mottogs med misstroende av Reuterholm, riksföreståndaren hertig Karls gunstling.

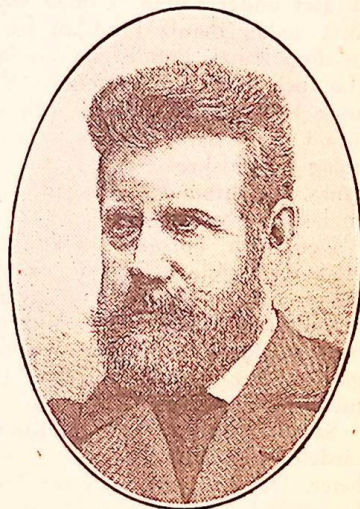
En betydande episod för förhållandet mellan Ruuth och Reuterholm må här nämnas, då den utövade ett ej ringa inflytande på Ruuths ekonomiska ställning och hans arbete i Höganäs under stenkolsbrytningens allra första skede, åren 1796—97.

Ruuth blev nämligen invecklad i en rättegång, som hade mycken likhet med förföljelse. Den av hertigen-regenten, sedermera Karl XIII, tillsatta statsutredningen inkom 1793 till k. m:t med en berättelse över Ruuths finansförvaltning från 1787—1790. Denna berättelse innehöll många och svåra anmärkningar. Den svåraste rörde 8 st. kvittenser, vilka tillsammans utgjorde ett belopp av 324,693 rdr, och på vilka konungen hade över det av Ruuth framlämnade och undertecknade reversalet endast tecknat sitt namn

utan något tillägg. Då dessa räkningar ej omtalades i några av k. m:ts protokoll kunde utredningen ej godkänna dem som verkliga verifikationer, innan man fått kännedom om de saknade kassaböckerna, varför saken drogs inför kommarrevisionen. Denna dömde Ruuth att ersätta k. m:t och kronan med ovannämnda belopp. Domen förde Ruuth till ruinens brant i det han måste avstå från sin generalguvernörsbefattning i Pommern och låta sig försättas i konkurs 1796. Följande år sökte Ruuth resning i målet och förebragte då handlingar, vilka medförde lindring av domen. Han slapp nu undan med en utbetalning av 95,452 rdr. Ruuth blev 1812 överstamarskalk hos drottningen. Han var ledamot av Vetenskapsakademien och hedersledamot av Lantbruksakademien.

Så ter sig i korta drag Ruuths offentliga framträdande i Sveriges politiska liv.

Vad som emellertid intresserar oss här mera, är greve Ruuths betydelse för Höganäs. Han blev som nämnts i viss mån grundläggaren av Höganäs nu blomstrande samhälle. Visserligen fanns före hans tid namnet Höganäs på Skånes karta. Fiskläget vid kusten fanns redan från äldre tider. Men Ryd och Bruket här leda sin tillkomst från Ruuths tid, varom en karta från 1813 vittnar. Denna karta är upprättad av den från England inkallade gruvexperten Stawford. Den

SKULPTÖREN EDV. FERD. RING

stadsplan, som då lades, äger ännu bestånd och tack vare dessa mäns framsynthet, är Ryd ännu i dag den del av samhället, som kan uppvisa den mest regelbundna och vackraste samhällsbilden.

Beträffande omständigheter för Ruuths första uppträdande i Höganäs förmåla lämnade anteckningar följande:

Greve Ruuth ägde en lerkärsfabrik i Helsingborg. En dag på våren 1796 utbjöd en bonde från Höganäs ett lass gul lera på torget i Helsingborg. För att noggrannt undersöka densamma företog Polheimer, en av Ruuths medarbetare, borningar vid Höganäs och anträffade då två kolflötser. Som dessa visade en större maktighet, än de hittills kända, samt läget vid kusten skulle göra utskeppandet av kolet billigare än från längre in i landet belägna kolföremster, flyttades brytningen till Höganäs. Ruuth hade då på brytningen i Bosarp tillsatt mycket pengar och var betänkt på

att nedlägga hela koldriften, då upptäckten av stenkolen i Höganäs gjordes. Genom de förutnämnda förluster, Ruuth gjort, hade han försatts i konkurs och hans gruvprivilegier försålles på offentlig auktion i Malmö 1796. De inköptes av handl. Carl Bagge från Göteborg. Tillsammans med hr Bagge bildade greve Ruuth 1797 det bolag, som samma år begynte kolbrytningen i Höganäs.

Höganäs utgjordes vid den tiden, som förut nämnts, av ett mindre fiskläge, som låg nere vid stranden. För övrigt var trakten glesare bebyggd, än Skåne i allmänhet, iföljd av dess ofördelaktiga läge. Marken höjde sig obetydligt över havets nivå och stod större delen av året under vatten. Utmed stranden sträckte sig en hög vall och först sedan denna i början på 1800-talet blivit genomgrävd med en djup kanal, kunde marken innanför börja torrläggas och odlas. Här och där funnos mindre skogsdungar, vilka dock efter hand fingo lämna plats för åker och fält. De första hus, Ruuth lät uppföra i Höganäs, utgjordes av en del byggnader från Ruuths gamla bolag i Landskrona och Helsingborg, vilka 1796 flyttades till Höganäs. Dessutom byggdes ett boningshus för 18 gruvarbetare, samt en lastningsbrygga.

Den mark, bolaget behövde till boningshus, inköptes av åboarna. Hela Ryd utgjordes då av en allmänning tillhörande Väsby, Plöninge, Måarp och Tjörred byar. Som byggnadsmaterial användes huvudsakligast sandsten, som inmurades med rå lera. Sandstenen bröts i Tjörred strax öster om den ännu kvarstående gamla gruvgården. Ett vackert exempel på byggnadskonsten under Ruuths tid är den s. k. Fyrkanten vid varmbadhuset.

Så växte Höganäs under Ruuths ledning till ett under den tiden särdeles välordnat samhälle, trots ekonomiska och naturliga svårigheter. Det ena schaktet efter det andra sänktes ner till kolflötserna. I medeltal hann man med att sänka två schakt om året, ty kolen lågo på ringa djup i Tjörred. De talrika bergbunkarna därstädes vittna än i dag om den livliga rörelse, som ägde rum där för 125 år sedan.

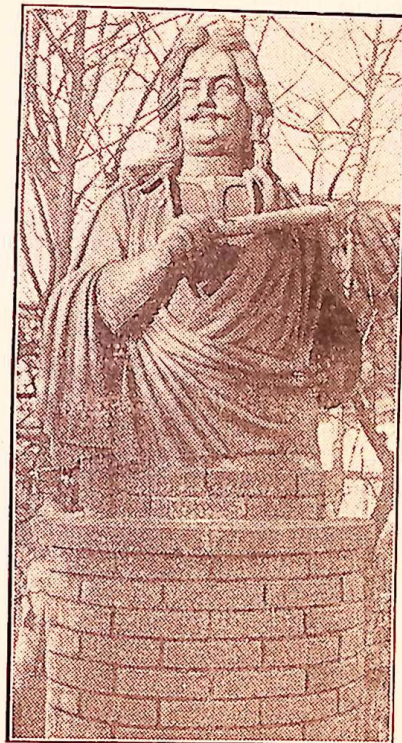
På den plats, där Ruuths staty nu står, omgiven av vackra byggnader, var före Ruuths tid ett ofarbart kärr, varå man måste lägga plankor för att färdas fram under flera år framåt.

Här må anföras några data rörande Höganäs tillväxt under Ruuths tid:

1801 förskaffade han Höganäs rättighet att uppbära hamn- och bropengar i likhet med städerna. Samma år inrättade bolaget en gästgivaregård i Höganäs och ordnade regelbunden postföring med skjuts till Helsingborg 4 gånger i veckan.

År 1803 anlade Ruuth ett glasbruk i Höganäs för tillverkning av buteljer. Glasblåsare anställdes från glasbruk uppåt landet. Glaset tillverkades av sand från stranden. Även var han betänkt på anläggandet av ett järnverk. Med berättigad stolthet framhölls

av greve Ruuth i hans tal i kungl. vetenskapsakadem. den 11 aug. 1813, att samtliga ångmaskiner vid gruvorna med undantag av en cylinder voro tillverkade inom landet, huvudsakligen vid det av honom även anlagda gjuteriet i Helsingborg. År 1813, alltså under loppet av 17 år, hade Höganäs under Ruuths ledning vuxit upp till ett betydande samhälle.

MAGNUS STENBOCKS BYST
I HOGANÄS

Här funnos då smedjor, bagerier, bryggerier, präktiga grundmurade sandstenshus, magasiner och stall. Vidare hade 30 boningshus, dels grundmurade dels av korsvirke uppförts, samtliga försedda med tegeltak och avsedda till bostäder åt arbetarna, vilka jämte hustrur och barn uppgingo till 500 personer.

Tre marketenterier funnos, där arbetare, som saknade eget hushåll, kunde intaga sina måltider. Bolaget höll handelsbutik, i vilken

arbetarna kunde köpa sitt behov av kläder, vadmal, skjortor, strumpor m. m. till inköpspris. Läkarevård och fria medikamenter ingingo i arbetarnas förmåner. Det fanns redan då en sjukkasse, sjukstuga och friskola. Den nya Eric Ruuthskolan erhöll, som bekant, sitt namn som minne härav.

Knappast någon har som Eric Ruuth med kärlek och omtanke vårdat sig om Höganäs. Trots hans många andra intressen, var Höganäs hans speciella skötebarn. I sitt förutnämnda tal i vetenskapsakademien uttalade han sig om Höganäs i följande, även för vår tids höganäsbor, väckande och manande ordalag:

»Alla slags fabriker och manufakturer, som kunna drivas med ångmaskiner, skulle vid Höganäs finna det mest passande läge. En ypperlig belägenhet i en sädesrik provins, en god hamn, en fruktbar jordmån, ett gott klimat, utrymme för byggnader av flera hundra tunnlandsjord med sandstensgrund, byggnadsmaterialer och en odödelig tillgång på bränsle till billigt pris — allt synes tillkännage, att Höganäs är av naturen ämnat till en långt viktigare ort för fäderneslandet, än det ännu kunnat bli.»

Han avslutade sitt tal med en förhoppning om att »Höganäs med årens ström fortskrider likt daningen av ett folkrikt och blomstrande samhälle, där svenska handaslöjden idkas till fosterlandets vinning och flera tusende medborgares lycka och trevnad».

Dessa Ruuths uttalanden äger ännu i dag i viss mån sitt berättigande.

Vid bolagsstämma 1820 avlade sig greve Ruuth ordförandeskapet i Stenkolsverkets styrelse i följd av hög ålder. Redan 1818 var han betänkt på att draga sig tillbaka, men sedan han efter att ha varit sjuklig under vintern 1817—18, och åter tillfrisknat, återtog han högsta ledningen av bolagets affärer. Vid hans slutliga avsägelse av ordförandeskapet valde bolaget därtill greve Jakob De la Gardie. Den 25 maj 1820 dog greve Ruuth.

* * *

Bildhuggaren Rings namn är förut nämnt och förtjänar ett utförligare omnämnande i denna uppsats. Han har skapat det första och enda offentliga konstverk vi äga i Höganäs. Han var en hantverkets man på samma gång som konstnär. Var Ruuth grundläggaren av Höganäs Stenkolsverk och därmed även samhällets upphovsman, så var Ring en banbrytare på keramikens område. Den tillverkning av prydnadskeramik, som under nära tre kvarts sekel bedrivits vid Höganäs, fick i honom sin förste konstnärlige utövare.

Ring föddes i Köpenhamn den 28 april 1829 och var son till målaremästaren H. F. Ring och Henrikka Fredrikka f. Bendtzen. 12 år gammal fick Ring plats i H. V. Bissens bildhuggeriverkstad

i Köpenhamn och blev året därpå antagen till elev på Konstakademien, där han 1849, alltså 20 år gammal, blev elev på modellskolan och i december samma år vann akademiens mindre silvermedalj. Den stora silvermedaljen erhöll han 1854 och samma år även ett penningpris för ett modellarbete »En jägare med sin hund». Följande år deltog han i konkurrensen om den mindre guldmedaljen, men vann den ej.

År 1856 kom Ring till Höganäs och hans första arbete gällde utförandet av ornament till slottet Marsvinsholm. Han stannade i Höganäs under 13 år och utförde under denna tid en del skulpturverk till byggnader, såsom sex stora figurer till Malmö rådhus samt en Neptun till navigationsskolan i Göteborg, Eric Ruuths statyn i Höganäs och en staty av Magnus Stenbock, avsedd att resas på slagfältet vid Ringstorp. Detta senare konstverk har genom ödets nyck fått sin plats i Höganäs. I trädgården till den Roslundiska gården vid järnvägsövergången i Bruksgatan står ännu bröstbilden kvar av denna staty, som i sin ursprungliga form var ännu större än Ruuths staty. Den tillverkades 1860, men vid dess transport å landsvägen till den plats, där den skulle resas, råkade kärran gå sönder vid Allerum och statyn föll av och gick i stycken. Den sönderslagna statyn återfördes till Höganäs och dåvarande inspektoren vid bolaget, Lindström, lät uppställa bröstbilden, som var hel, på den plats i trädgården, där den ännu står.

År 1865 föräddes Ring medaljen Litteris et Artibus av Karl XV.

Ring företog flera utländska studieresor på höganäsbolagets bekostnad. I sitt hemland Danmark, var han föga känd och då han 1869 återvände till Köpenhamn måste han begynna som debutant igen. Han gjorde emellertid en god debut vid sin återkomst. Det nya kungliga Teatret var under byggnad och arkitekten Dahlerup överlät åt Ring att utföra Frontongruppen till byggnaden änskönt att Ring ej åtnjöt något anseende i sitt eget land. Dahlerups förväntningar sveko ej. Rings Frontongrupp: Apollo i mitten, lyftande Lyran högt över Pegasus mellan Komediens och Tragediens muser, är av förträfflig verkan. Rings erfarenhet från Höganäs kom honom väl till godo och han erhöll beröm från alla håll för sitt sätt att lösa uppgiften.

År 1876 erhöll Ring ett större resestipendium och begav sig till Italien, men denna resa tycks ej fått någon större betydelse för hans utveckling. Han var då redan en 50-års man.

Ring sysslade särskilt med kvasihistoriska uppgifter och dit får räknas hans modeller till »Gorm den Gamle», »Erik Menved och Dronning Margareta» i Fredriksborgs museum. De stå kanske ej tillbaka för andra liknande verk, som detta museum begåvats med. Rings bästa arbete lär vara statyn av den danske sjöhjälten Ebbesen rest på torget i Randers.

Bland Rings sista stora arbeten kan nämnas den stora dekorativa

statyn av Berömmelsens Genius, som kröner Hvitfeldtsmonumentet på Langelinje. Åt Ring uppdrogs att leda restaureringen av monumenten i Fredensborgs slotts trädgård. Han stod i begrepp att resa dit ut för att överse arbetet, då döden överraskade honom den 28 maj 1886.

Ring var en stilla och flitig man, vars huvudintresse rörde sig kring hans konst. Han levde ogift tillsammans med sina två halvbröder, modern hade nämligen gift om sig med arkitekten och kammarmusikern Amberg.

Richard Brodin.

P E H R T H O M A S S O N

»Att Åbon Pehr Thomasson, född i Jemshög d. 24 febr. 1818, fadern Thomas Svensson, modren h. Hanna Svendsdotter, döpt i Jemshög d. 27 febr. 1818, kom från Jemshög 1853 flyttar till Wäsby s. å. och dess k. hustru Elsa Pehrsson, född den 17 jan. 1805 i Jemshög begge äro av god christendoms kunskap, hedrande frejd, ordentlig nattvardsgång, vaccinerade och här för löpande året mantalskrifne men mantalskrifningen i år ännu icke förrättad.

attesteras
Helsingborg d. 4 Nov. 1853

P. Wieselgren.»

SÅ LYDER ett handskrivet flyttningsbetyg, som förvaras i Wäsby kyrkoarkiv. Den, som utskrev betyget, var en av Sveriges mest kända män på sin tid, och den nyblivne väsbybon var en ganska ovanlig »åbo». När han skulle lämna sin födelsebygd, tog han avsked av den i en dikt, som han kallat

»FARVÅL TILL BLEKINGE» (1853):

Farväl du sagolika land,
Du Nordens blomstersal,
Som fostrat mig vid hjärtats brand
Bland skog och sjö och dal.

Du såg min sälla barndom fly,
Min ungdom likaså;
Som stjärnor bak en dunkel sky
De gömmas båda två.

Men skyn skall ofta dela sig
Och stjärneparet le;
Då, hembygd, vill jag minnas dig,
Vill dig i drömmen se.

Vill se de ställen, där jag glatt
Med lyran vid mitt bröst
Har svärmat mången sommarnatt
Och diktat hopp och tröst.

Ty blott i diktens älv jag fann
En droppa frid och lugn,
Som svalkade, när själen brann
I lidelsernas ugn.

Och därför sjöng jag mången gång
Ur hjärtats fatabur
För dig en melankolisk sång,
Du leende natur.

Förlåt, du känner nog varför.
Du gömmer hennes stoft.
Ack, göm det väl, att ingen rör
Den frida liljans doft.

Göm även mina ungdomsfel,
De tynga ej min själ;
De voro blott ett sagospel,
Som störde ingens väl.

Det spelet likväl kostat mig
Helt nära kraft och mod,
Ty sällan fann jag på min stig
En vän, som mig förstod.

Men Gudilov, nu är det slut.
Nu bär det fjärran hän
Till Skånes lunder söder ut
Bland dunkla boketrän.

Där skall i en romantisk dal
Jag bedja för ditt väl,
Du Nordens täcka blomstersal.
Och nu farväl, farväl.

Att dikta hade varit Pehr Thomassons största nöje alltifrån barn-
domen. Gärna hade han velat studera, men fadern, som hade en
god ekonomisk ställning, dog, när gossen var helt ung. Då därtill
församlingens präst avrådde från studiebanan, måste gossen slå den
ur hågen. Hans skolundervisning blev sålunda mycket bristfällig.
En gammal avskedad soldat var hans lärare, och undervisningen
omfattade blott katekesen och psalmboken. I hans hem hölls emel-
lertid tidningen Aftonbladet, som med begärlighet lästes av gossen.
Långa strövtåg i skog och mark gävo rikliga tillfällen att iakttaga
naturen. Ofta hade han då till sällskap en fattig vallpojke, som
var jämnårig med honom själv. Denne målade tavlor av det vackra,
han såg. Färger fingo skogens blommor och bär bestå. Pehr
Thomasson skrev ibland små dikter till tavlorna. Den lille vall-
gossen blev så småningom en framstående konstnär; hans namn
var Bengt Nordenberg.

Pehr Thomasson måste emellertid lära sig arbeta och göra nytta
för sig. Han blev dräng hos sin äldre broder, som övertagit går-
den efter fadern. Dock fick han även tid övrig för läsning. Några
herrskafter i orten lånade honom böcker, och han fick så göra be-
kantskap med Tegnér, Wallin, Franzén och andra framstående
skaldar. Härigenom uppodlades ytterligare hans naturliga anlag för

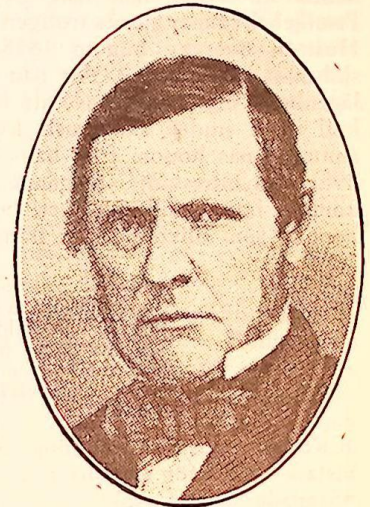
poesien. Han skrev folkvisor, som muntligen spredos och blevo
mycket omtyckta. När han var 23 år gammal, lät han trycka dikten
»Bländas saga» och ett år senare »De tre blommorna». I början
angav han författaren blott med beteckningen »En bonddräng». Nu
fästes allmänhetens uppmärksamhet på honom, och tidnings-
pressen omnämde hans arbeten i välvilliga ordalag. En ung student,
Knut Geijer, son till Erik Gustaf Geijer, sammanträffade vid denna
tid under en fotvandring med Per Thomasson i dennes hem och
skildrade denna tilldragelse i en artikel, som gick genom en mängd
tidningar. Den slutade med följande ord: »Sist ett ord till dig du
folkets sångare! Träd modigt fram
och häpna icke! Om än avunden
söker kväva snilletts frö i sin första
linda, så var viss därpå, att du
skall vinna bifall av alla dem, som
nitälska för folkets upplysning och
bildning. Knäpp därför på lyrans
strängar! Ju enklare, desto bättre».

Bifallet ökade Thomassons lust
att dikta, och vid 25 års ålder bör-
jade han att mera på allvar ägna
sig åt skriftstället.

Vid 28 års ålder, våren 1846,
gjorde han en resa till Stockholm,
som blev av stor betydelse för
hans utveckling. Mycken upp-
muntran kom honom till del under
vistelsen i Stockholm. Han blev
bjuden till prins Gustaf, han fick
deltaga i konstnärsgilletts värfest,
där han blev föremål för en smick-
rande uppmärksamhet, och han
sammanträffade med Fredrika Bremer, som uppmanade och upp-
muntrade honom att fortsätta sitt författarskap.

Pehr Thomasson hade dittills blott skrivit vers, men nu började
han tänka på att skriva berättelser. Han hade ofta med grämsle
sett, hur illa de rika och förnäma behandlade det fattiga folket,
och han beslöt att så mycket som möjligt »ägna sin levnad åt
smärre teckningar ur folklivet, varigenom de betrycktas ställning
skulle behjertas av de högre klasserna och folket själv vakna till
besinning av sitt värde genom inhämtande av ljus och bildning». Hans
första prosaberättelse, »Rika flickan i Rosendala» mottogs
också med förtjusning av den läsande allmänheten. Ett par år se-
nare utkom berättelsen »Kronolänsmannen», som väckte stort upp-
seende.

Pehr Thomasson ansåg sig emellertid ej kunna leva på sitt för-

PEHR THOMASSON

fattarskap utan ämnade försörja sig som jordbrukare. Han skrev därom till en vän i huvudstaden: »Min enda plan för framtiden är att bli bonde, vilket jag kunnat bli för många år sedan, men jag hade då icke haft tillfälle att förskaffa mig den lilla bildning jag nu äger, och som jag skall söka använda till mina likars bästa så vitt jag förstår, och med Guds hjälp skall jag lyckas i mitt kall, ty jag ämnar icke utså andra än ädla frön, som nog skola bära frukt i sinom tid».

Som redan nämnt blev det i Väsby, som Pehr Thomasson under fyra års tid, åren 1855—57, försörjde sig som bonde. Under denna tid synes han icke mycket hava sysslat med skriftställeriet. Familjebekymmer gjorde troligen sitt till att hämma hans författarskap. Hustrun övergav honom 1855, och ett par år senare erhöll han skilsmässa från henne. Att han deltagit i socknens allmänna angelägenheter framgår därav, att hans namn bevarats i stämmoprotokoll samt under skol- och kyrkoräkenskaper. Av personer, som ännu minnas honom från hans vistelse i orten, beskrives han som livlig och intressant i umgänget. Och att hans rimkonst också fick komma fram i sällskapslivet, bestyrkes av ett versifierat skåltal av honom, som blivit bevarat från en födelsedagsfest i Bräcke:

»Med levnadslust och mod i anden,
med blick på festens föremål,
med glaset fyllda upp till randen
vi vilja dricka nu en skål
för honom, som på denna dagen
blev fram i världens åsyn dragen.»

Kort efter sin avflyttning från Väsby till Jönköping, där han vistades blott för en kort tid, utgav Pehr Thomasson år 1857 sina »Samlade skaldeförsök». Söker man bland dessa efter hänsyftningar på hans liv och erfarenheter från Väsby, finner man nog icke många dylika. Kanske har en strof som följande kommit till här:

»Glad blickar jag utåt de odlade fält,
Och ser på den växande gröda,
Och tackar vår Herre, som har så beställt,
Att tusenfalt lönas min möda.
Och därför så sjunger jag glatt alla dar,
Har kläder och föda — ingen mer har.»

Och ännu mera direkt hänsyftning på hans egna upplevelser finner man väl i följande:

»Hoppsan, snart tar jag en annan!
Om hon ock mig överger,
Skjuter jag mig ej för pannan,
Liksom det ej finnes fler.
Flickor finns så tätt som blommor:

En bortgår, en annan kommer.
En till slut skall jag väl få,
Hoppsan, fast jag mistat två!»

År 1858 trycktes i Jönköping »Tio pennritningar». En av dessa skildrar »En söndag vid Ramlösa», där på den tiden ett rörligt folkliv utvecklade sig. Här förekommer följande passus: »En gosse har själv förfärdigat en liten orgel, på vilken han spelar psalmer och gudeliga visor, till mycken uppbyggelse för några fromma själar, som i honom se en ny 'svinabäcksspeleman'». Vem som åsyftas med den sista benämningen är icke bekant för undertecknad, men möjligen kan någon, som läser dessa rader, giva besked därom. Ortsnamnet synes i varje fall giva honom hemortsrätt i våra trakter. En annan av de tio pennritningarna är »Oscarsbalen i Slammerköping», som under namnet »Pehr Thomassons vals» varit mycket sjuden. Första strofen lyder:

»Så har jag då äntligen kommit på balen;
Kors, se vilken grannlåt som skiner i salen,
Och se vilka blickar mig möta med hän.
Bäst är det att krypa i närmaste vrån.»

Efter sin avflyttning från Jönköping uppehöll sig Pehr Thomasson några år i Göteborg och Alingsås och flyttade slutligen till Stockholm, där han tillbragte sin återstående levnad. Hans »Tio pennritningar» hade överallt mottagits med stort bifall. Boken utgick i många upplagor och ökade i hög grad författarens popularitet. Sedan Thomasson nu på allvar slagit in på författarebanan, skrev han i rask följd en mängd arbeten. På omkring tio års tid utkom ett 40-tal berättelser, vanligen benämnda »pennritningar». De skildra i allmänhet folklivet, raskt, säkert och medryckande; i några hava historiska motiv blivit behandlade. Att räkna upp alla eller ens flertalet skulle bli för långt; blott som exempel må nämnas »En arbetares levnadsöden», »En firad flicka», »Riksdagsmannen eller äresjukan», »En fyndig bonde», »Svarta fröken», »Midsommarbruden.»

Trots sin stora produktivitet levde Pehr Thomasson dock i tryckta ekonomiska omständigheter. Av Svenska Akademien fick han år 1867 ett mindre anslag, och slutligen, år 1880, beviljade riksdagen honom en årlig pension på 1,200 kr. Han dog den 9 mars 1885.

Som redan nämnts, utgingo Pehr Thomassons skrifter i stora upplagor. De spriddes över hela landet till hög som låg. En minnesgod gammal väsbybo har omtalat, att det första bokbeståndet i Väsby sockenbibliotek utgjordes av »Läsning för folket» och Pehr Thomassons skrifter. Och bokhandlarna i Göteborg fingo ofta förse de svenska utvandrarna, som just stodo i begrepp att lämna foster-

jorden och styra kosan till Amerika, med bibel, psalmbok — och några av Pehr Thomassons skrifter.

Den svenska folkskolan, som ju blev en lagstadgad institution år 1842, gjorde läskunnigheten till en hela folkets egendom. Att icke blott läskunnigheten utan även läslusten spred sig också till folkets breda lager är i icke ringa mån Pehr Thomassons förtjänst. Den allmänhet, som köpte och läste böcker, blev genom hans verksamhet i oanad grad utökad.

Och denna läsning var i all sin enkelhet och folklighet icke blott tilldragande och fångslände; de frön, som den sädde, voro ett gott utsäde; städse sökte författaren anslå de bättre strängarna hos läsaren, alltjämt framlyser hans varma nitälskan för rätt och sanning och humanitet. »Folkskalden» har Pehr Thomasson blivit kallad och med rätta: han var en självlärd man av folket och en skald för folket — en verklig folkuppfostrare.

Edvin Nilsson.

BYSPELMÄN I KULLEN OCH ANNORSTÄDES

HUR JULEN FIRADES här i Kullen för ett hundra år sedan, har Nils Månsson Mandelgren, född i Väsby, utförligt skildrat i det av Arthur Hazelius år 1882 utgivna kulturhistoriska verket »Ur de nordiska folkens liv». Mandelgren nämner också namnen på de mest ansedda spelmännen inom orten på 1820-talet, såsom Per Kristiansson på Lerberget, Sven Värre från Allerum, Prejas på Viken, Per Åke i Rågåkra, Sven Backe i Fjälas-torp, Jöns Kellson på Arildsläge och Pål Svensson i Stubbarp.

Annandag jul började julnöjena i lekstugorna, och de skickliga gaste spelmännen voro vanligen upptagna för hela julen.

Denna Mandelgrens beskrivning på julfirandet i Kullen kan nog anses som typisk för Skåne i dess helhet. Icke minst gäller detta beträffande ungdomens lekstugor med spelmän, dans och jullekar.

På 1820-talet och förresten många årtionden framåt var fiolen det förhärskande instrumentet i lekstugan. Efter hand undanträngdes emellertid fiolen och även klarinetten och flöjten mer och mer av harmonikan. De första harmonikorna voro av enkel konstruktion och saknade halvtoner. De mera komplicerade melodierna kunde därför inte utan att fruktansvärt vanställas återges på harmonikan.

Slagdängor, som passade för harmonikan, tillkommo, och den gamla fina allmogemusiken höll på att dö ut och glömmas, då den numera bortgångne revisionssekreteraren Nils Andersson i Lund tog sig för att försöka rädda, vad räddas kunde, genom att uppteckna och samla valser, polskor, mazurkor, kadriiljer, marscher m. m., som vid 1800-talets slut fortfarande utgjorde en och annan gammal fiolspelares repertoar. Spelmanstävlingarna å Skansen i Stockholm m. fl. ställen, som för 15—20 år sedan anordnades på föranstaltande av Nils Andersson m. fl., utgjorde ett led i uppteckningsarbetet. Nils Andersson har i Höganäs för snart 20 år sedan hållit en föreläsning om folkmelodier och gamla byspelemän, varvid han illustrerade sitt föredrag å flöjt. Och konstnären Ernst Norlind, Borgeby gård, spelade tillsammans med fiolisten Olof Andersson, Åhus, i Höganäs föreläsningssällning hösten 1925 svenska låtar ur Nils Anderssons samling.

Från min barndom minns jag ett par byspelmän i Albo och Järrestads härad. Den mest typiske av dem var »Blinge-Jins» i Rörum, som ligger en mil norr om Simrishamn. Han var flöjtblåsare och hade som sådan anseende för stor skicklighet. Ty han ägde utomordentligt känsliga och smidiga fingrar, varmed han utförde de mest krävande löpningar. Vidare hade han förvärvat en särskild teknik vid anblåsningen, som gjorde, att han förmådde ge flöjttonerna en säregen vibration. De gamla melodierna spelade han med stor bravur, och han var fördenskull också mycket anlitad som muskant vid bröllop och baltillställningar o. s. v. inte bara i Rörum utan också runt omkring i grannsockerna. Härigenom förtjände han inte så litet till sitt uppehälle.

Stackars Jöns var blind. Men han var ändå, trots ett bistert öde, alltid glad och munter, som förresten vanligen fallet är med blinda personer. Jöns kunde liva stämningen i gillessalen inte blott med sin flöjtmusik utan också genom att berätta historier med skämtsam och oförargligt innehåll. Han tog gärna en tår, när det vankades, men mycket försiktigt. Lämpade det sig så, tackade Jöns för två supar, när traktören gjorde sin rundgång i gillesstugan, men den ena supen hällde Jöns i flöjten. Därigenom skulle flöjttonerna bli renare och klangfullare, påstod Jöns. Den andra supen verkade på Jöns själv, så att han lättare kunde komma på sina historier under pauserna i dansen.

Som pojke hörde jag en gång på med förtjusning, när Jöns under en dylik paus reciterade Henrik Wranérs »När där ska skrivas te store bror».

Ofta utförde Jöns musik tillsammans med någon fiolist. Mången stilla sommarkväll lyssnade bygdens folk till dallrande flöjttoner, som kommo från en lund långt bort. Då visste alla, att det var »Blinge Jins», som spelade. Och här och där vid gårdarna sutto gamla far och gamla mor på gårdsgården till »haven», när skymningen föll på, och lyddes till melodierna, vartill de själva i ungdomen stampat takten. Tankarna fingo vingar.

Nu har »Blinge-Jins» flöjt för länge sedan tystnat för alltid.

* * *

Den förste fiolspelaren, som jag har något minne av, hette *Wiedrich Brolin*. Han tillhörde vandringsfolket och kan sålunda icke räknas bland byspelmännen. För omkring 40 år sedan var *Wiedrich*, som han kort och gott kallades av ortsbefolkningen i Albo härad, där den Brolinska tattarsläkten höll till, redan en till åren kommen man och dog inte så långt därefter, efter vad jag tror. (Egentligen torde hans namn ha varit Didrik.)

Wiedrich var naturvirtuos på fiol, och ståtlig var han att skåda, när han spelade upp en mazurka eller en polska. Självsäker intog han bredbent ställning, klämde bussen ett tag, kastade så huvudet bakåt, och för den vilda stråkföringen fladdrade den blå-rödrutiga halsduken. Han var fiolspelare, men för övrigt varken sädde han eller inbärgade i lador men fick sin försörjning ändå.

Näringsfriheten hade förstört den privilegierade ställning, som *Wiedrich* eljest kunde haft som arv efter fadern, *Christian Brolin*, nattman inom Albo härad. *Christian* hade ingalunda tillåtit, att hans sociala ställning på något sätt undervärderades. Vid något tillfälle hade han också låtit länsman *Montan*, tattarnas och Svarte-Pettrarnas skräck, veta detta. »Vi rider lika i häradet, du och jag», hade *Christian Brolin* slungat i ansiktet på den fruktansvärde *Montan*.

Wiedrichs sociala ställning var inte värd många kopek. Men bland tattarna var han dock aristokraten, som inte nedlät sig till simpelt tjuveri. Han kuskade omkring i häradet och spelade sina polskor vid lägerplatserna, och hans vandring förde honom en sommar till min fars gård.

Kort innan hade *Wiedrich* träffats av ett hårt slag. Han hade gästat sina stamfränder i Ludaröd, Eljaröds socken, och där hade olyckan skett. Släktmötet hade slutat med att en svartmuskig kusin råkat krossa *Wiedrichs* fiol. *Wiedrich* begrät sitt kära instrument och syntes otröstlig. Hans familjeförhållanden voro heller inte sådana, att hans konstnärskänsliga ande däri kunde hämta någon styrka i olyckan. Hans första *Carolina* låg jordad. Nu hade *Wiedrich* fått en annan följekvinna, men denna stod enligt hans begrepp alltför lågt. Hon var mycket begiven på starka drycker och dessutom tjuvaktig på ett sätt, som generade *Wiedrich*. Inte ens på ställen, där *Wiedrich* med familj fått åtnjuta gästfrihet, kunde hon hålla sina långa fingrar inom tillbörliga gränser. *Wiedrich* hade fått ett gifte under sitt stånd, och detta fick han lida för.

Vid den tiden hade min äldsta bror fått sin första fiol. *Wiedrich* fick låna hans instrument, och då livades åter hans konstnärssjäl. Han glömde alla sina olyckor och spelade timvis sina lekande melodier. Ingen spelman i häradet skulle ha vågat upptaga en tävlan med *Wiedrich*.

Sedan kom *Wiedrich* ytterligare ett par gånger till mitt hem och

CARL HOLM

spelade, och min bror lärde sig hans »stycken» samt upptecknade dem senare. Dessa uppteckningar ha emellertid tyvärr gått förlorade. Det är likväl möjligt, att Nils Anderssons samlingar innehålla även några av Wiedrichs melodier. I så fall kan förmedligen ha skett genom en gammal fiolspelare från Abekås, som hette Gustavsson, en nära släkting till Wiedrich. Denne Gustavsson såg jag nämligen uppträda en gång vid en av Nils Andersson anordnad spelmansuppvising å Skansen.

* * *

Vid ett bröllop i Baskemölla i början på 1890-talet hörde jag en gammal fiolspelare, som hette Westergren. Han var från Gladsax, Järrestads härad.

På gästernas begäran spelade gubben flera gånger en vals, som han själv påstod vara mycket gammal. Valsen satte liv också i de gamla benen. Några unga sjömän försökte att till densamma dansa boston, som just vid den tiden började övas där i trakten, men gamlingarna kunde bättre visa, hur en vals rätteligen skulle dansas: med något krökta knän och ett mjukt skuttande i jämn tre fjärdedels takt.

Westergrens vals har jag, så gott jag nu minns den, försökt att här uppteckna.

S P E L M Ä N I K U L L E N

På alla områden har kulturutvecklingen gått fortare i Kullen än i exempelvis sydvästra Skåne. På grund av sitt fördelaktiga läge som en utskjutande halvö vid det starkt trafikerade Öresund har Kullen legat väl till för kulturströmningar utifrån. Näringslivet har också här sedan länge tillbaka stått högt. Jordbruk, sjöfart, fiske och industri ha skänkt mycket god bärning åt en talrik befolkning, och gynnsamma materiella villkor utgöra alltid en nödvändig betingelse för en högre kulturutveckling.

Hade Kullen varit en fattig bygd, hade här på 1820-talet knappast funnits så många byspelmän, som de Mandelgren omnämner. Och vidare är att märka, att spelmännen i Kullen började ganska snart tillägna sig notkänedom.

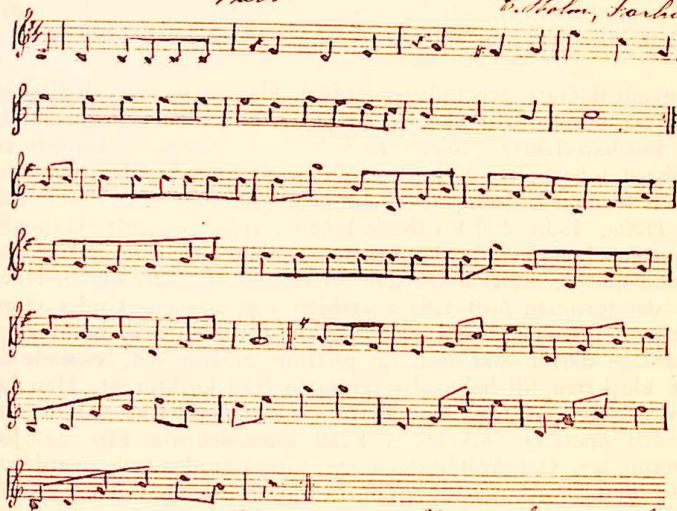
Vid mitten av 1800-talet kunde Kullen uppvisa icke bara notkunniga och skickliga allmogespelmän utan också framstående och t. o. m. vitt berömda idkare av klassisk musik. En sådan musiker var exempelvis Janne Kullin, prästson från Brunnby, konsertmästare och pianovirtuos. Han skall ha konserterat samman med själva Ole Bull. Ett bygdens barn var också sångerskan Louise Pyk, född

Gammal vals. Spelad vid ett bröllop i Baskemölla i början på 1890-talet av byspelmannen Westergren, från Gladsax, Järrestads härad.

Vals

E. Holm, Torshälla.

Vals

Christina Hallberg, p. Holm.

i Kullen 1847, och som haft engagement, utom vid kungl. teatern i Stockholm, både i Frankrike, Italien, England och Amerika.

Frågar man, vilka de härdar varit, varifrån musiklivet befruktats här i Kullen, så blir svaret: främst klockaregårdarna. Även allmogemusiken har där haft hemvist.

Klockaren *Hans Richard Boustedt* i Väsby, född 1792 och död 1854, var sålunda lärare i fiolspelning och även en skicklig musiker å fiol och violoncell.

I Höganäs fanns en tysk militärmusiker vid namn *Thyboni*, som var ledare för Höganäs musikkår. Han gav exempelvis lektioner i flöjtblåsning.

* * *

Som musklärare och utövare av både klassisk musik och allmogemusik må framför allt nämnas en hel rad medlemmar av den bekanta klockaresläkten *Holm i Farhult*. Den nuvarande kantorn och organisten i Farhult och Jonstorp, Ivar Holm, är i rätt nedstigande led den femte i ordningen, som innehar tjänsten. Den förste hette *Carl Holm*, född 1750 och död 1836, enligt uppgift. Han »fick lägenheten» genom att »konservera» änkan till företrädaren och lämnade omsider klockaretjänsten till sonen *Jöns Peter Holm*. Denne hade dessförinnan varit vida i världen som sjöman. Under många år fingo de hemmavarande icke något livstecken från honom, och han ansågs därför som död. En julafton, berättas det, lyssnade den gamle klockaren till helgmålsringningen från kyrktornet. Han lade märke till att klockorna ringdes på ett sätt, som icke var det vanliga, och anmärkte också: »I kväll låter det som förr, när Jöns Peter ringde». Och verkligen: i kyrktornet stod sonen just då och ringde in julen. Han hade efter tio års irrfärder nått hemmets dörr på själva julaftonen och utan att ge sig till känna för någon gått upp i kyrktornet och satt klockorna i gång.

Jöns Peter dog redan i 50-årsåldern, medan fadern ännu levde. Och nu inträffade det märkliga, att den då 80-årige fadern efterträdde sonen och blev sålunda tjänstgörande klockare på nytt. Han dog sex år senare, 86 år gammal. Jöns Peter hade efterlämnat flera barn. Den äldste sonen, *Carl Holm*, den sedermera i orten bemärkte fiolspelaren och orkesterledaren, var född 1816 och vid faderns död endast 14 år gammal. Emellertid fick han i prosten Borg i Farhult en beskyddare, som förhjälppte honom att få sina rika musikaliska anlag utbildade och därefter att vid uppnådd myndighetsålder bli klockare i Farhult och Jonstorp efter farfadern.

Det må här erinras om att under Carl Holms tjänstetid tillkommo orglarna i pastoratets kyrkor, först i Jonstorp och något år senare i Farhult.

Kantor Carl Holm hade, som nämnts, flera syskon, och alla utmärkte de sig för stor musikbegåvning. På allmogemusikens område ha de lämnat efter sig ett flertal kompositioner, såsom valser, kasdriljer och polketter.

På 1840-50-talen var Carl Holm ledare för en stråkorkester på sex man, och hans orkester utförde teatermusik i Helsingborg, men »Farhults-Holmarna» spelade framför allt vid bröllop och baler i Kullen, men även i Engelholm o. s. v. I orkestern medverkade ett par bröder till Carl, nämligen *Janne*, kantor och folkskollärare i Engelholm, samt *Anders Peter*, folkskollärare i Farhult.

Under det att Carl Holm som kompositör helst sysslade med valser, hade brodern Janne i Engelholm specialiserat sig på polketter, och vid mera bemärkta bröllop eller baltillställningar framförde Holmarna i regel någon nykomponerad dansmelodi. Carl Holm dog 1878.

Förf. har i sin ägo två valser, den ena komponerad av Carl Holm och den andra av hans syster, Christine Holm, som blev gift med en arkitekt Hallberg i Engelholm, samt ur minnet upptecknade av fru Rosalie Cronberg, född Schönhult, Nyhamnsläge, och dotterdotter till kantor Carl Holm. Fru C. har på anhållan därom välvilligt upptecknat dessa melodier jämte några andra samt överlämnat dem till Kullens hembygdsförenings arkiv.

Melodierna äro klangfulla och melodiösa samt med gammaldagiga tongångar. Man spårar det manliga kynnet i den kraftiga, något tungt pompösa och marschaktiga inledningsstrofen till Carl Holms vals, under det att det mjuka, sirliga och lekande kommer fram i den av fru Hallberg komponerade valsen.

Carl Holms notblad med egna kompositioner och andra gamla melodier lära till stor del vara spolieerade. Några äro emellertid bevarade, de flesta hos sonsonen, domkyrkokantorn Sigfrid Holm, Lund.

* * *

Under senare hälften av 1800-talet voro byspelmännen Karl Moberg och Nils Arnberg, Höganäs, samt Barth och Landgren, Viken, mycket anlitade. De båda förstnämnda spelade fiol samman, och Moberg var den skickligaste, men notkunniga voro de båda knappast. En midsommarafton, då de spelade i Tivoliparken, råkade Moberg krossa sin fiol, berättas det. En regnskur kom, och även spelmännen gävo sig i väg för att komma under tak. Moberg snävade därvid över en bänk, föll och fick fiolen under sig. Han blev naturligtvis mycket bedrövad över att ha förlorat sin »goda fiol», men Höganäsbolaget skall ha tröstat honom med att skänka honom en annan. Moberg reste för ett 20-tal år sedan till sina barn i Amerika. Han var då i 70-årsåldern.

Barth och Landgren spelade också samman, B. fiol och L. klarnett. Deras notbok finnes ännu i bevar.

Bröderna Nils, Gottfrid och Albert Svensson, »Långarödstrion», som vid spelmanstävlingen å Baltiska utställningen i Malmö 1914 erövrade andra pris, hade tagit arvet efter ortens gamla byspelmän, och de melodier, de spelade i Malmö 1914 liksom 4—5 år tidigare vid en spelmanstävling i Hesselholm, finnas delvis upptecknade i gamla notböcker, som gått från en tidigare generation av spelmän och till en senare här i bygden. Det är att hoppas, att Höganäs museum så småningom skall förmå samla en del av bygdens gamla allmogemusik.

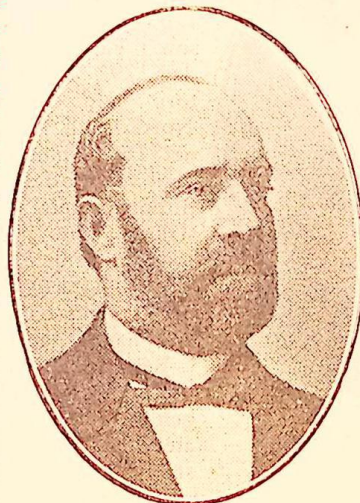
Nu lämnar jazzen inte något som helst utrymme för de gamla, vackra och livfulla melodierna, som synas vara dömda att alldeles utplånas ur folkets minne, och »Långarödstrion» får också anses som den sista representanten för den gamla sortens byspelmän.

Olof S. Eriksson.

RIKSDAGSMÄN FÖR LUGGUDE HÄRAD

DET REPRESENTATIVA STATSSKICKET i Sverige har genomgått åtskilliga utvecklingsstadier. Medeltiden framvisar samhällets uppdelning i stånd, strid dem emellan och med konungamakten, tills denna blir överhärskande och statsmaktens däruti får sitt uttryck. Under strider mot utländska unionsplaner understöd-

jes den fosterländska regeringsmakten av folket, som i den av fyra stånd bildade riksdagen har ett representativt organ, som deltagar i avgörandet av rikets angelägenheter. Med ett städse sig ökande inflytande bibehåller den dock sin ständsform, till dess stånden såsom sådana förlorat sin huvudsakliga betydelse utom representa-

SVEN ANDERSSON, PLÖNINGE

Luggude härad icke sända någon representant till denna riksdag. Först vid den korta riksdagen 1689 har Helsingborgs län, till vilket Luggude härad hörde, sin representant i Bondeståndet. Den person, som då hedrats med detta uppdrag var *Såhne Jönsson i Fleninge*. Han representerade Luggude härad även vid riksdagen 1697.

Vid riksdagen 1710 hade Luggude, Onsjö, Rönnebergs, Södra och Norra Åsbo härader enat sig om gemensam riksdagsman. Härtill utsågs nu Kiel Nilsson från Örkelljunga.

Gemensamt med andra härader, Onsjö och Rönnebergs, hade Luggude riksdagsman såväl vid riksdagen 1713 som 1723 och sedan följande riksdagar under Frihetstiden. Representanter voro

tion, varefter den avkläder sina gamla former och antager karaktären av en medborgerlig representation.

Efter Skånes övergång till Sverige var riksdagen 1664 det första svenska riksmöte, i vilket de skånska landskapen genom sina fullmäktige deltog. Men på grund av de förhärjande krigsen och den stora nöd, som rådde i provinsen, kunde

Lars Jönsson i Glumslöv vid riksdagen 1715 och Isak Larsson i Höröd året 1723, Olof Jönsson i Rönneberga 1731, Christopher Erndzson i Hallaröd 1734 samt Pål Olsson i Billeberga år 1738.

Men så till 1740—41 års långa riksdag blev en kullabo vald till riksdagsman. Det var *Olof Jönsson i Tunneberga*, som då blev ombud för såväl Luggude som Rönnebergs och Onsjö härader. Han torde hava varit en omtyckt representant, ty han omvaldes vid båda följande riksdagar, 1742—43 och 1746—47.

Under konung Adolf Fredriks tid valdes till riksdagsman först Pål Olofsson i Bårslöv, sedan Olof Pålsson i Billeberga samt Pehr Atzersson i Ask.

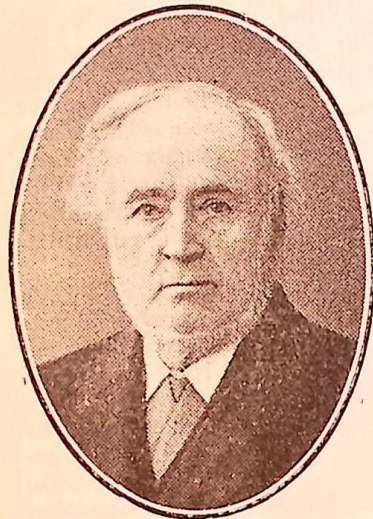
Vid riksdagen 1778—79 har Luggude härad ensam riksdagsman, nämligen *Sone Larsson i Potnjöhult*. Han efterträdes vid 1786 och 1789 års riksdagar av Bengt Jönsson i Påarp och vid följande riksdag 1792 är Hans Olsson i Hellsörp vald och vid riksdagen i Norrköping 1800 möter oss namnet *Per Gunnarsson i Signestorp*. Han var född 1754, dog 1831 och tillhörde den stora Duvestubbesläkten, vars stamfader var Tuve Jönsson, gemenligen kallad »Starke Tuve». Ytterligare tre personer av denna släkt ha hedrats med riksdagsmannaskap.

Bengt Jönsson i Påarp blev åter riksdagsman 1809—10 då riksdagen genom 1809 års regeringsform återvann sina, genom Gustaf III:s statsvälkning, förlorade rättigheter.

Vid urtima riksdagarna 1810 och 1812 representerade först Jeppa Persson i Annelöv och sedan Johan Nilsson i Katslösa såväl Luggude som Onsjö och Rönnebergs härader.

Samma valkrets sände till urtima riksdagen 1815 som riksdagsman *Sven Larsson i Väsby*, men vid riksdagen 1817—18 representerade Jon Jönsson i Annelöv ovannämnda tre härader. Vid den följande riksdagen 1823 hade Luggude sitt eget ombud, nämligen *Nils Pehrsson i Signestorp*, född 1789 och son till ovannämnde Per Gunnarsson. Han återvaldes till riksdagen 1828—30, men vid urtiman 1834—35 hade de tre förutnämnda häraderna valt Jöns Persson i Södra Möinge.

Åter en kullabo, nämligen *Sone Pehrsson å Carlsborg*, Allerum, blev vid följande riksdag 1840—41 vald till ombud, samt återvaldes

ANDERS OLSSON, ORNAKÄRR

år 1847—48. Han efterträddes av *Johannes Nilsson i Fleninge*, som bevistade riksdagen 1850—51 och 1853—54. Sedan blev Måns Pehrsson i Påarp vald till riksdagsman 1856—58.

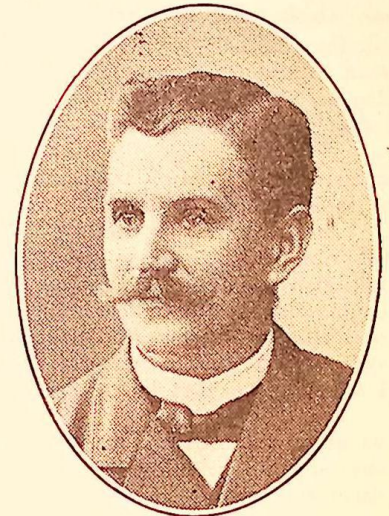
Ola Jönsson i Kungshult började sin långa riksdagsmannabana vid riksdagen 1859—60 och i besittning av goda självstudier samt ett klart och ledigt framställningssätt, fördes han snart i första ledet inom ständets liberala fraktion. Han återvaldes för de följande ständsriksdagarna. Efter representationsförändringen tillhörde han andra kammaren de tre första perioderna 1867—75. Han var född 1826 och dog i Stockholm 1904.

Sven Andersson i Plöninge, representerade Kullasocknarna i riksdagen från och med 1876 och till och med 1886 eller tillsammans 11 år. Han betecknades vid riksdagen såsom praktisk arbetssam inom det gamla lantmannapartiet. Under riksmötet 1886 insjuknade han i reumatisk feber och sviterna härav bräckte för den återstående levnaden hans krafter. Han måste avsäga sig uppdraget som riksdagsman och till hans efterträdare valdes *Anders Olsson i Ornakärr*. Han bevistade första gången 1887 års riksdag, blev sedan ständigt omvald vid varje ny treårsperiod ända till 1899 då han på grund av ålder drog sig tillbaka; han avled 1908. Som riksdagsman gjorde han sig gällande som en tänkande och insiktsfull man.

Christian Olsson, Rögle, blev nu vald och representerade valkretsen t. o. m. 1907, då han avsåde sig uppdraget och fick till efterträdare *Otto Persson i Plöninge*, som dock endast kom att bevisa 1908 års riksdag. Han hemkom från riksdagen på våren med brutna krafter, vilket gav honom anledning att avböja återval. Han blev dock omvald för ny treårsperiod men sjukdomen tilltog och han dog i december 1908.

Sedan dess har *Olof Nilson i Tånga* och *Olof Olsson, Kullenbergstorp* representerat Kullabygden i riksdagen.

Ernst Hilmer.

OTTO PERSSON, PLÖNINGE

KALLORNA till vår kunskap om vår hembygds utseende under förhistorisk tid ha flödat mer eller mindre sparsamt. I dess geologiska historia framstår särskilt ett skede, om vilket vi veta ganska gott besked. Det är den skånska stenkols-tiden, då grunden till Höganäs bildades i mer än geologiskt hän-seende. Stenkolslagren visa oss hur vår byggd då tedde sig och om utseendet av de tropiska skogar, som för miljoner år sedan susade vid Höganäs.

Den yngre tid, varom jordlagren närmast under jordytan lämna oss kunskap, är av ej mindre intresse, ej minst därför att det är under denna tid som människan tar Kullabygden i besittning.

Vår kunskap om Höganäs under den period, då våra förfäder först satte sin fot på Kullabygdens stränder, har vidgats betydligt under det förflutna året genom de undersökningar, som företogs av professorerna Rydbeck och Grönvall från Lund med anledning av det fynd från förhistorisk tid, som gjordes under grundgräv-ningarna till fotograf A. Rubes nybyggnad i Höganäs Storgata i februari 1927.

Under nämnda grävningar blottades en förhistorisk mosse av samma slag, som funnits på danska sidan av sundet, givande tyd-ligt bevis om att Kullabygden då sammanhängde med Danmark och kontinenten.

Den 25 februari 1927 påträffades vid nämnda grävningar en kronhjortsyx på ett djup av ca 4,5 m. Yxan visade sig vid un-dersökning av arkeologer vara av mycket sällsynt slag. Den bar tydliga tecken av att vara ej blott bearbetad utan även ornerad av människohand. Dess utseende framgår av illustrationen å sid. 41.

Den ornerade hornyxan från Höganäs, som enligt geologernas uppfattning har påträffats på ett djup, som visar, att den bör hänföras antingen till Ancylustiden, eller också till en så pass tidig del av Lito-rinahavets transgressionsskede, att den måste räknas till den period, som ligger mellan den äldsta Kjökkenmöddingskulturen och Magle-mosstiden, har således en ålder, som kan uppskattas till 7—8000 år.

Ornamentiken, vilken tydligt framgår av illustrationen, överens-stämmer med yttringarna av Maglemossetidens enkla konst.

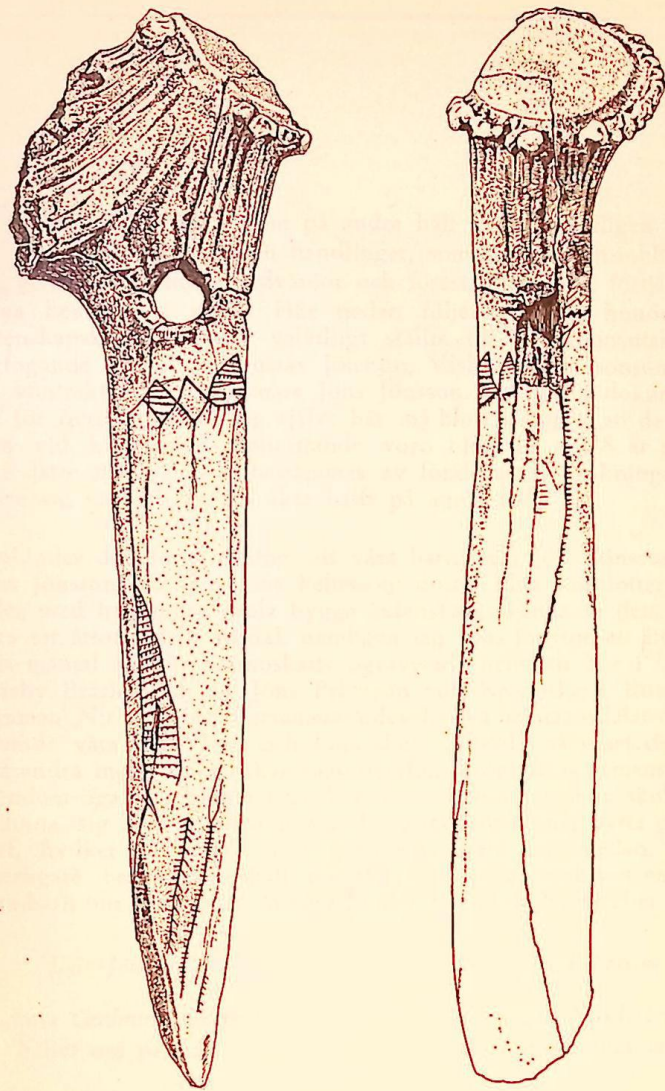
I det i kanterna avrundade skafthålet påträffades vid upphittandet en plugg, som tydligen utgjort en del av yxans skaft. I pluggen

fanns en knappt centimeter lång flisa av ett rörben inkilad. Ett antagande är att flisen inkilats för att giva stadga åt skaftet.

Det värdefulla fyndet, vars namn i den vetenskapliga litteraturen är »Höganäsyxan», utgör ett synnerligen intressant bidrag till Höganäs allra äldsta historia.

Fyndet, som tillvaratogs av författaren härav, överlämnades till Lunds hist. museum, där det underkastats vetenskaplig bearbetning, resultatet varav återfinnes i en artikel i »Fornvännen» av prof. O. Rydbeck. Å Höganäs museum finnes en utmärkt välgjord gipsavgjutning utgörande ett värdefullt bidrag till nämnda museums rikhaltiga samlingar från Höganäs och Kullabygd.

Richard Brodin.

»HÖGANÄSYXAN» SEDD FRÅN TVÅ SIDOR

ETT GAMMALT ÄKTENSKAPSKONTRAKT

I VÅR BYGD såväl som på andra håll finnas säkerligen åtskilliga gamla skrifter och handlingar, som genom den inblick, de giva i äldre tiders sedvänjor och föreställningssätt, förtjäna att bliva bevarade i tryck. Här nedan följer ett nära hundraårigt äktenskapskontrakt, som välvilligt ställts till redaktionsutskottets förfogande av lantbr. Gustav Jönsson, Väsby-Bräcke, sonsons son till kontraktets undertecknare Jöns Jönsson. Det gamla dokumentet får för övrigt tala för sig själv; här må blott tilläggas, att de unga, som vid kontraktets upprättande voro blott 15 och 8 år gamla, icke läto sitt hjärteval bestämmas av föräldrarnas önsknings: de sökte sig var och en sin äkta hälft på annat håll.

»Under den förutsättning, att våra barn, min Jöns Jönssons son Jöns Jönsson och min Jöns Pehrssons dotter Elna Jönsdotter framdeles med hvarandra skola bygga äktenskap, skänka vi dem hvardera ett åttendedels mantal, nemligen jag Jöns Jönsson ett åttendedels mantal af mitt Kronoskatte ograverade hemman N:r 1 $\frac{5}{8}$ mtl. Wäsby Bräcke, och jag Jöns Pehrsson mitt Kronoskatte Rusthålls hemman N:r 2 $\frac{1}{8}$ mtl. dersammastädes, hvilka hemmansdelar ofvannämnde våra barn Jöns och Elna skola tillträda, så snart de med hvarandra ingått i äktenskap samt derefter såsom deras gemensamma egendom äga och besitta utan klander och intrång, men skulle de ej finna sig vid att med hvarandra giftas försvinner detta gåfvo-bref, hvilket emedlertid anses såsom kontrakt oss emellan, hvarå ytterligare bekräftelse skall teknas så snart äktenskapet emellan våra barn blir fullbordat. Wäsby Bräcke den 18:de Nowember 1830.

Jöns Jönsson

Jöns Pehrsson.

Anna Gudmundsdotter
hället om pennan.

Ingar Nilsdotter
genom hennes man.

Wittnen härvid»

(Två namnteckningar; tydningen något oviss.)

»Utom å andra sidan nämnde fastigheter skänker jag Jöns Jönsson bemålde våra barn det gula stoet, jag nu äger, 2:ne kor och en ny jernskodd vagn, äfvensom jag Jöns Pehrsson gifver dem 2:ne hästkreatur och 4 fäkreatur samt 2:ne vagnar. Som ofvan

Jöns Pehrsson.
Anna Gudmundsdotter
hållit om pennan.

Jöns Jönsson.
Inger Nilsson.
genom hennes man.

Wittnen»

(Två namnteckningar, samma som förut.)

J. P. W I B E R G, S M E D S T O R P

DET HAR I ALLA TIDER funnits händiga, mångkunniga personer, vilkas verksamhetsbegär ej haft nog av det egna yrket och som därför — och ofta med stor framgång — prövat på ett flertal andra sysselsättningar.

Många dylika mångprövande män har det funnits i våra bygder, och flera av dem ha lämnat minne efter sig åt eftervärlden i form av välgjorda alster av sitt arbete, men få ha så väl bibehållits i åtanke hos efterkommande släkten som smedstorbonden Peter Wiberg.

Denna var lantbrukare i Smedstorp i Brunnby socken och levde där under senare hälften av 1700-talet. Han ägde den gård, som nu tillhör Per Nilsson, och denna brukade han till sin sena ålderdom, då den gick i arv till sonen. Gården sköttes på ett mönstergilt sätt, och Peter Wiberg var ansedd som en dugande bonde, vilket dock ej hindrade honom från att få tid över för andra göromål. Det är ej heller hans omsorger om den fäderneärvda gården, som bevarat hans namn åt eftervärlden, utan det är i hans egenskap av Kullabygdens store klocktillverkare, vi minnas honom.

Många tro, att våra gamla »dalaklockor» alla härstamma från det landskap, som givit dem deras namn, men så är ej fallet. I Kullabygden var det ovannämnde Peter Wiberg, som med stor skicklighet tillverkade dylika klockor för hand.

Peter Wibergs klockor voro lika alla andra Moraklockor till det yttre och utmärkte sig för en mycket god och regelbunden gång. (En av hans klockor, tillverkad omkring 1770, har gått sedan dess och är fortfarande i gång). Verket drogs av lod, ett för urverket och ett för slagverket, men det var mera sällan Wiberg nöjde sig med så enkla klockor. Vanligen slogo uren, som kommo från honom, förutom timslag även kvartslag och det fanns då särskilt lod och verk för detta ändamål, varför klockorna i regel voro försedda med tre lod.

Många av Peter Wibergs klockor voro repeterur, d. v. s. de kunde upprepa den senast slagna timmen, när slagverket sattes i gång utifrån genom tryckning på en knapp eller dylikt. Detta var en mekanism, som högt uppskattades av de gamla bönderna och sjömännen.

Det finns till och med av Wibergs repeterur en del, som ej blott slå kvart, halv och heltimmesslag utan även angiva datum. De ha då en tredje visare, som pekar på en skala utanför den vanliga och denna skala var så indelad i 1—30 eller 31 varigenom man kunde se, vilken dag i månaden det var. Och ej nog härmed, många av W:s klockor hade en fjärde visare, en sekundvisare, placerad som på nutidens fickur. Det var, som vi se, fulländade klockor, då ju annars både sekundvisare och datumvisare voro en sällsynt företeelse på ur av denna typ och denna ålder.

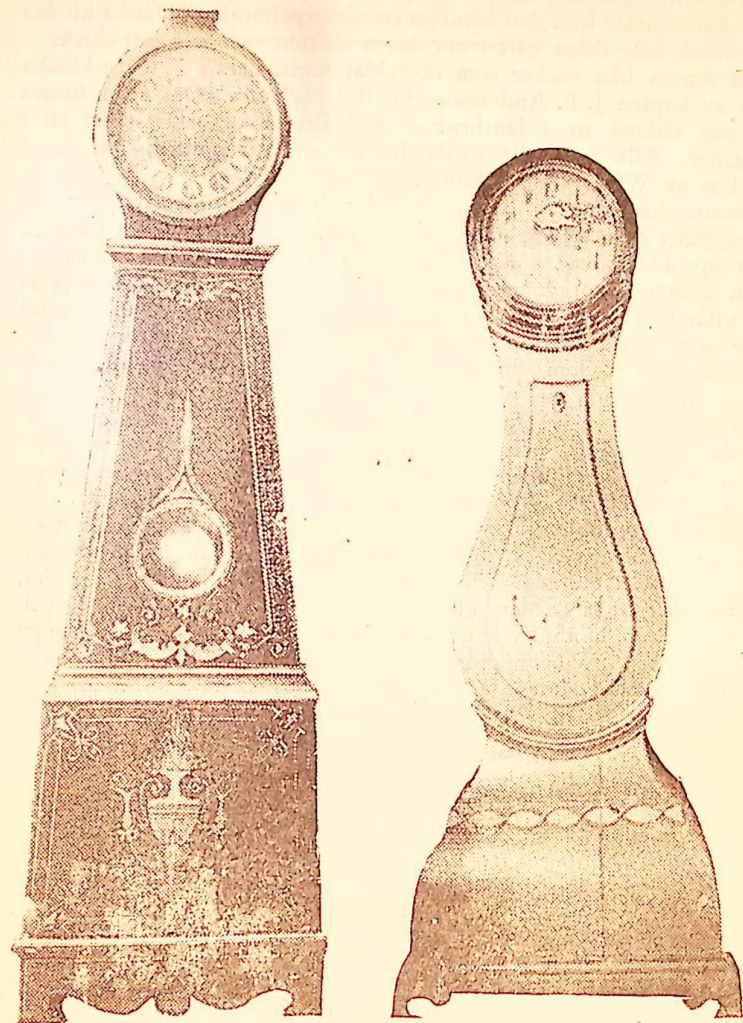
Verket i klockorna var helt och hållet gjort för hand, kugg-hjulen voro t. ex. utfilade ur massiva järn eller mässingsplattor. Allt var gjort med stor noggrannhet och de olika delarna passa väl i varandra. Visserligen ha de klockor, som ännu finnas kvar i Kullen, måst repareras för att kunna hållas i gång till våra dagar, med det är ej beroende på tillverkningsfel utan helt och hållet på fel, uppkomna genom nöting. Så bli ofta de gamla filade kuggarna uppslitna och falla av, varför de måste ersättas av nya. Likaledes förstoras med tiden hålen, vari hjulaxlarna vila, varvid gången blir oregelbunden, men som totalomdöme om urverket ge nutidens urmakare endast de bästa lovord. Peter Wiberg var en karl som kunde sitt yrke som »klockmakare» minst lika väl som lantbrukare.

Men Peter Wiberg nöjde sig icke med dessa två verksamhetsgrenar, han hade ord om sig att kunna allt vad han försökte sig på. Sålunda byggde han själv Smedstorps mölla — både själva yttre byggnaden och inredningen — vilken ägdes av honom under ett flertal år. Denna mölla ägde sedan bestånd ända till våra dagar, den förstördes som bekant av en eldsvåda för ett tiotal år sedan.

Ett annat föremål, som härrör sig från W. är de stora inkörsgrindarna till Krapperups slott. Utförandet av dessa hade först anförtrotts åt en yrkesvand smed i socknen, men denne kom till korta, och den mångkunnige och praktiske Wiberg tog sig an arbetet och skilde sig från det med heder. Slutligen — man borde kanske inte använda detta ord om Wiberg, ty han »fuskade» i så gott som alla yrken och förstod sig på allt — var Peter Wiberg skeppsbyggare. Under 17- och 1800-talen byggdes som bekant ett flertal mindre skepp i fisklägena i Kullabygden, och av dessa lär Wiberg ha byggt ett eller två stycken, det ena i Nyhamn, det andra troligen i Viken.

Peter Wibergs klockor finnas ännu kvar i flera hem i Kullabygden framför allt i Nyhamn samt andra delar av Brunnby socken. Ett par av dem ha förrirat sig norrut i landet, och en av dessa pryder ännu sin plats i ett hem i Stockholm.

Ett av uren, vilket varit i gång så gott som utan uppehåll allt sedan tillverkningen, äges av kaptén Christian Larsson i Arild. Detta är ett mycket vackert golvur. En annan mycket väl bibes-

WIBERGSKLOCKOR, DEN VANSTRA TILLHÖRANDE KAPTÉN A. P. LUNDH, NYHAMNS-
LAGE, DEN HÖGRA TILLHÖRANDE KAPTÉN CHR. LARSSON, ARILD

hällen Wibergsklocka äges av kapten A. P. Lund i Nyhamn, vilken själv härstammar från den händiga smedstorpsbonden. Denna klocka har också hela tiden gått i arv inom släkten och är i gott skick.

En annan lika vacker som invecklat konstruerad Wibergsklocka äges av kapten J. P. Anderssons familj i Nyhamn. Dessutom finnes ett par sådana ur i lantbrukarhem i Brunnby socken samt ett i Höganäs. Allt som allt torde det finnas kvar omkring ett tiotal klockor av Wibergs tillverkning.

Denne har dock tillverkat ungefär det dubbla antalet, var det ena tiotalet tagit vägen är svårt att veta. Möjligen finns en del av dem spridda över skånska bygden men några stycken ha säkerligen skattat åt förgängelsen, ansetts odugliga och måst lämna plats för utländska ur. Vi få vara tacksamma att det finns så stort antal kvar som 10 och hoppas att de bevaras och få minna om den yrkesskicklighet som funnits i våra bygder. Framför allt borde ett av dessa ur få sin plats i Höganäs museum.

Wiberg tog ej Moraklockorna som mönster för sina ur, utan gjorde dem bättre och mera invecklade än dessa. Som mönster använde han antagligen någon klocka från Bornholm eller Tyskland, ty verket i hans ur är en fullkomlig kopia av dessa. Ett av dessa Bornholmsur, vilket i verket fullt överensstämmer med Wibergs klockor, äges nu av målarmästare Sjönhult i Nyhamn. Denna klocka köptes i Lybeck 1796 av en sjökaptan Corfizon, vars dotter senare blev gift med prästen i Brunnby, Colin, och denne var hr Sjönhults morfar. Fodralet till denna klocka är gjort i Strövelstorp. Wiberg gjorde i flera fall själv fodralet till sina, i en del fall tillverkades de dock av andra snickare i socknen.

Johan Mauritzon.

BORTKASTANDET AV ALLT GAMMALT, som nådde sin toppunkt under 1800-talets senare hälft, är nu slut och de gamla saker, vilka ej fylla tidens krav utan måste bort, behandlas med tillbörlig pietet.

Det är hembygdsrörelsen, vilken spirat upp under senare årtionden, som haft med sig detta lyckliga förhållande. Hembygdsföreningarna ha samlat hop de gamla föremålen för att bevara dem som ett vittnesbörd för kommande generationer om gångna tiders förhållanden och kulturliv. Med andra ord, hembygdsarbetet har blivit en folkrörelse med ett positivt mål och resultat, som redan här och där i bygden blivit varmt uppskattat.

Det finns dock flera gamla föremål, som man ej lyckats rädda undan förödelsen, och dit hör bl. a. »brunnlungen», vilken i det följande skall ägnas en kort skildring.

Brunnlungen är som bekant ett gammalt redskap för vattenupphämtning, vars konstruktion väl i allmänhet är känd och för övrigt även framgår av bilderna. Den fanns förr i betydligt större utsträckning än nu, men den har varit för svårhanterlig och obekvämt och har så fått vika för vindspel och pumpar.

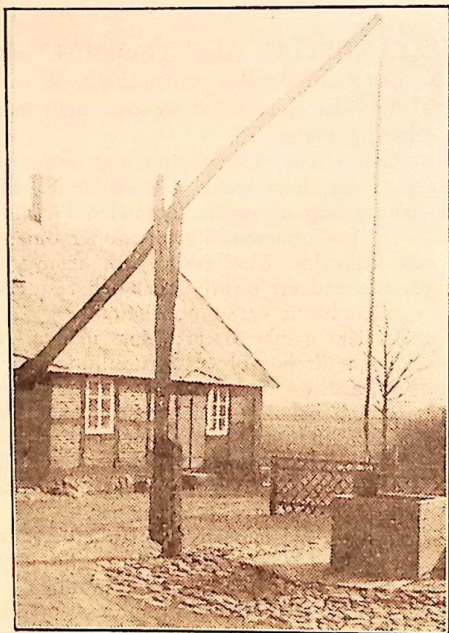
Varifrån brunnlungen härstammar är svårt att avgöra, men man kan våga en hypotes. Under Skånes danska tid, under det rika sillfiskets dagar, voro tyska gårdfarihandlare vanliga i vår provins, och dessa införde kanske brunnlungen från dess antagliga hemland, Tyskland. Är detta antagande riktigt, så har brunnljugarna gamla anor, och namnet kan då vara härlett från den ursprungliga tyska beteckningen.

I Skåne är förekomsten av brunnljugarna numera ganska sällsynt. På Söderslätt ser man dem någon gång i de trakter, där de äldre gårdarna finnas kvar, i mellersta och norra Skåne äro de däremot så gott som alldeles försvunna.

Konstruktionen på brunnlungen är något varierande. Den mest primitiva sorten ser man i östra Skåne, där den i marken stående delen, gaffeln, ofta utgöres av en vanlig trädstam, som upptill är naturligt gaffelgrenad och där den rörliga tvärslån eller hävarmen anbringas. Denna är ofta av samma lättanskafliga material, i ena ändan försedd med en lång stång, som uppbär kätting och spann, i andra ändan med en fastsurrad sten, vilken skall utgöra motvikt

mot de förra. De flesta brunnljungarna äro emellertid utförda av hyvlat ekvirke, och gaffelns öppning är då utsågad. Gaffelstängan går i allmänhet ej ned i jorden utan är fastsatt vid en nedgrävd påle, vilken vid behov kan ombytas utan att stängan skadas.

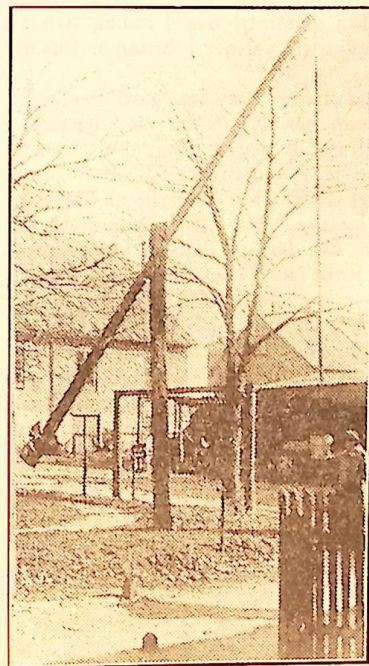
I Kullabygden fanns i början av 1800-talet ganska många brunnljungar, och dock voro väl redan då flera avskaffade. Såväl i Stub-

BRUNNLJUNGEN VID PETER LARSSONS GÅRD I INGELSTRÅDE

barp som Bräcke och andra delar av Brunnby socken fanns en och annan, även i Jonstorp, Farhult och Väsby socknar. I Tjörreds by voro de flesta gårdarna försedda med brunnljung, Fingagården i Höganäs hade sin kvar en tid in på 1800-talet. I sergeant Pihls gård i Höganäs (låg där det Horndahlska huset nu ligger), fanns en sådan, vilken dock togs bort, då den gamla gården revs. I Långaröd fanns även ett par t. ex. vid f. d. Johannes Jönssons lantgård. Denna låg dock ej på gårdsplanen, vilket vanligen var fallet, utan på andra sidan av vägen. Brunnljungarna i Långaröd försvunno emellertid under senare hälften av 1800-talet.

För tillfället torde blott två av de gamla brunnljungarna i Kullen finnas kvar. Av dessa finns den ena i Höganäs i den Prideska gården, där den varit i bruk tills för något år sedan, då vattenledning infördes. Man får antaga, att den uppfördes på samma gång som gården någon gång omkring förra sekelskiftet. Denna brunnljung var först byggd som alla andra med otäckt öppning

BRUNNLJUNGEN PÅ PRIDESKA GÅRDEN I HÖGANÄS

och brunnskar. Dessutom var marken runt brunnen stensatt. Brunnskaret fanns kvar på 1860-talet men ersattes senare av ett stort rör på vilket finns en träställning med lock. I detta skick befinner sig brunnen för tillfället. Dock har den, som omnämnts, nu upphört att fungera, men då gården äges av Höganäs-Billesholms A. & B. finnes det ju stora utsikter för att det gamla kulturminnet får stå kvar i orubbat skick.

Kullabygdens andra kvarvarande brunnljung finns i Peter Larssons lantgård i Ingelstråde. Den är äldre än den Prideska brunns-

Ijungen, hur gammal är dock omöjligt att säga men antagligen 2—500 år. Men det är endast gaffeln, som innehar denna höga ålder, tvärlån har under tiden ersatts ett par gånger. Gaffelstängen eller gaffeln är här liksom på den Prideska brunnljuven fastsatt vid en i marken nedkilad ekstock, som någon gång får utbytas. Samma gäller brunnskaret, vilket under de senaste 100 åren ersatts ett par gånger. Som totalintryck skulle man kunna säga, att denna brunnljug bär sina år med heder. Gårdens ägare har ej heller för avsikt att ersätta den med något annat, han tycker varken att den är obekväm eller att vattnet i brunnen försämras genom frånvaron av lock.

Brunnljuven på Peter Larssons gård har ej alltid stått på sin nuvarande plats utan har flyttats dit med gården, då ägorna skiftades för ett hundratal år sedan. Med detta som utgångspunkt kan man bilda sig en teori om orsakerna till brunnljuvens plötsliga försvinnande under 1800-talet. Visserligen har den redan omtalade moderniseringen kanske varit den viktigaste orsaken till försvinnandet, men man får därför ej underskatta skiftets betydelse. Ty hade en bonde förut hyst betänkligheter mot sin gamla brunnljug, så förstår man, att han ej tog den med sig då han blev tvungen att flytta gården ut på sina nya ägor. På detta sätt ha säkert många brunnljuger skattat åt förgängelsen.

Höganäs museum kan knappast, åtminstone ej för tillfället, inörliva någon av dessa kvarvarande brunnljuger med sina samlingar, därtill finnes det ej plats. Dessutom är ju värdet i dessa gamla kvarlevor lika stort, om inte större, om de få stå kvar på sin ursprungliga plats. De äro emellertid nu — som vi hoppas — om intet oförutsett inträffar, räddade åt framtiden.

Johan Mauritzon.

I N N E H A L L

	Sid.
Kullens Hembygdsförening	5
Nils Månsson Mandelgren	7
Excellensen greve Eric Ruuth och bildhuggaren Edv. Ferd. Ring	13
Pehr Thomasson	21
Byspelmän i Kullen och annorstädes	27
Riksdagsmän för Luggude härad	35
»Höganäsyxan».....	39
Ett gammalt äktenskapskontrakt.....	43
J. P. Wiberg, Smedstorp.....	45
Om brunnjungar i Kullen	49

PRIS KR. 1: 50